

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko:

Ireneusz Tomasz Gaworski

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

Studia magisterskie na kierunku filologia germańska rozpocząłem w 1985 roku w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Po ukończeniu pierwszego roku studiów przenieśliem się w 1986 roku do Instytutu Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie kontynuowałem studia na tym samym kierunku. Tytuł magistra filologii germańskiej uzyskałem 8 lipca 1991 roku na podstawie przedłożonej pracy magisterskiej i zdanego egzaminu magisterskiego. Pracę magisterską pod tytułem *Vierteljahresschrift „Die Burg” als Element nationalsozialistischer Geschichts- und Kulturpropaganda im Generalgouvernement* (Kwartalnik „Die Burg“ jak element nazistowskiej propagandy kulturalnej i historycznej w Generalnym Gubernatorstwie) napisałem pod kierunkiem doc. dr hab. Lucjana Meissnera.

Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa uzyskałem na podstawie przedstawionej rozprawy doktorskiej pod tytułem *Auswirkungen interlingualer Interferenz auf die deutsche Wort- und Satzgliedstellung im schriftlichen Bereich* (Oddziaływanie interferencji interlingwalnej na szyk wyrazów pisanej odmiany języka niemieckiego) oraz po złożeniu wymaganych egzaminów. Stopień naukowy został mi nadany uchwałą Rady Wydziału Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego w dniu 29 kwietnia 2003 roku. Promotorem w przewodzie doktorskim był prof. dr hab. Józef Wiktorowicz, zaś recenzentami byli prof. dr hab. Jan Czochrański i prof. dr hab. Tomasz Czarnecki.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- od 15.02.1997 do 30.09.1998 asystent w Instytucie Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego (Zakład Metodyki Nauczania Języka Niemieckiego)
(od 1.10.1998 do 30.04.2003 studia doktoranckie w Instytucie Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego)
- od 1.10.2003 adiunkt w Instytucie Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego
(do 30.09.2013 Zakład Metodyki Nauczania Języka Niemieckiego, po przemianowaniu: Zakład Glottodydaktyki; od 2013 Zakład Językoznawstwa Germańskiego)

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

Za osiągnięcie naukowe w myśl art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zmianami) uznaję **monografię** pod tytułem:

Formale und funktionale Aspekte der Nachfeldbesetzung in der Textsorte ‘protestantische Leichenpredigt’ (1546-1801) – diachrone Perspektive

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa):

Ireneusz Gaworski: Formale und funktionale Aspekte der Nachfeldbesetzung in der Textsorte ‘protestantische Leichenpredigt’ (1546-1801) – diachrone Perspektive, Warszawa 2016, Instytut Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego 2016, ISBN 978-83-941452-2-4, s. 398.

c) omówienie celu naukowego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Składnia języka niemieckiego była obok metodyki nauczania języka niemieckiego jedną z dwóch sfer mojej aktywności naukowo-badawczej od momentu, gdy w 1997 roku zostałem zatrudniony w Instytucie Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Obiektem moich zainteresowań i badań była początkowo składnia w ujęciu kontrastywnym polsko-niemieckim w kontekście badań lingwistycznych nad naturą i przyczynami błędu językowego. Ich odzwierciedleniem stała się rozprawa doktorska pt. *Auswirkungen interlingualer Interferenz auf die deutsche Wort- und Satzgliedstellung im schriftlichen Bereich* (Oddziaływanie interferencji interlingwalnej na szyk wyrazów pisanej odmiany języka niemieckiego), w której podjąłem próbę opisanie fenomenu interferencji interlingwalnej w odniesieniu do szyku wyrazów w subkodzie pisanym współczesnej niemczyzny pod wpływem języka polskiego. W oparciu o kontrastywne, lingwistyczne porównanie obydwu systemów w aspekcie synchronicznym została przeprowadzona analiza korpusu zdań z zakłóceniami szyku, których autorami byli Polacy (studenci filologii germańskiej). Analiza dotyczyła między innymi dwóch najbardziej charakterystycznych dla języka niemieckiego struktur składniowych, a mianowicie pozycji formy finitywnej w zdaniach z szykiem prostym (zdania centralno-werbalne) oraz w zdaniach z szykiem końcowym (zdania finalno-werbalne). W przypadku tego typu analiz o poprawności gramatycznej danej struktury w wypowiedzi decyduje tzw. norma glottodydaktyczna oparta na zrekonstruowanych regułach interjęzyka. Jako efekt różnorodnych procedur dydaktycznych jest ona z reguły bardziej restrykcyjna aniżeli norma lingwistyczna, ponieważ subsystem, którego dotyczy, jest często prezentowany jako zamknięty. Z takim przypadkiem mamy właśnie do czynienia w niemieckich zdaniach z szykiem końcowym, w których między normą glottodydaktyczną a normą lingwistyczną istnieje znaczna dysproporcja.

W wielu przypadkach forma finitywna nie zamyka struktury linearnej zdania – w polu zwanym Nachfeld mogą pod pewnymi warunkami występować różne elementy związku zdania, których regularna pozycja znajduje się na lewo od formy finitywnej. Taką możliwość stwierdzamy we wszystkich typach zdań współczesnej niemczyzny, niezależnie od pozycji formy finitywnej w strukturze linearnej zdania, a więc także w konstrukcjach powstałych poprzez inwersję (forma finitywna na początku zdania) oraz z szykiem prostym (forma finitywna na drugiej pozycji w strukturze linearnej), gdy orzeczenie jest przynajmniej dwuelementowe i tworzy strukturę nieciągłą w formie klamry. Subsystem nie jest więc zamknięty, choć obsadzenie pola Nachfeld jest zawsze fakultatywne. Być może z tego powodu struktura ta do niedawna nie była obiektem intensywnych badań lingwistycznych¹. Jej stosowanie jest we współczesnej niemczyźnie obwarowane wieloma ograniczeniami przede wszystkim natury formalnej. Zwraca się uwagę na to, że jest (i) typowa dla języka mówionego jako efekt pośpiesznego, często złego rozplanowania całej struktury zdania.

¹ W modelu generatywnym jest zagadnieniem o znaczeniu zupełnie marginalnym por. np. Gisela Zifonun i in., *Grammatik der deutschen Sprache*. Band 2, Berlin – New York 1997 s. 1645.

Podkreśla się jej silny walor komunikacyjno-pragmatyczny. Skrócenie zbyt długiej/przeciążonej klamry werbalnej/zdaniowej ma bowiem (ii) ułatwiać percepcję audialną i (iii) stanowi w połączeniu z różnymi elementami prozodycznymi środek ekspresji pozwalający na uwypuklenie różnych informacji. Niestety, kategoria ‘długości’ lub ‘przeciążenia’ klamry werbalnej jest nieprecyzyjna i nieobiektywna. Przywoływana w tym kontekście najczęściej druga zasada składniowa Behaghela (*das Gesetz der wachsenden Glieder*) nie tłumaczy jednoznacznie, w jaki sposób należy te kategorię interpretować. Czy chodzi o aspekt czysto ilościowy, czy też/także o kwalitatywny. Wydaje się, że kategoria ta powinna być wyrażana – tak jak zostało to uczynione w przedłożonej monografii – ilością użytych słów. Realizacja pola Nachfeld nie musi być uwarunkowana aktualnymi potrzebami komunikacyjno-pragmatycznymi czy też stylistycznymi producenta – może stanowić (iv) silnie zautomatyzowany i dlatego trudno uchwytny w obiektywnym opisie lingwistycznym element idiolektu. Jest ponadto wysoce prawdopodobne, że wiele z wymienionych funkcji wzajemnie się warunkuje. W różnych konstelacjach elementy te mogą występować także w realizacji pola Nachfeld w subkodzie pisanim. Z tych powodów oceny poprawności gramatycznej i akceptowalności tej konstrukcji topologicznej nie są zgodne, niejednokrotnie zaś sprzeczne.

Opisane powyżej krótko cechy pola Nachfeld zainspirowała mnie do zbadania go w aspekcie diachronicznym, tym bardziej że występuje ono w całym dostępnym piśmiennictwie niemieckojęzycznym. W przedłożonej monografii zaprezentowano efekty tych badań. Można ją w pewnym sensie uznać za kontynuację moich dotychczasowych zainteresowań językoznawczych, których początkiem była rozprawa doktorska.

Ogólnym celem badawczym, opisanym w rozdziale 1 książki, jest zbadanie, (i) jak manifestowała się ta konstrukcja topologiczna we wszystkich strukturach klamrowych, w których może ona występować, oraz (ii) jak przebiegał jej rozwój (aspekt kwantytatywny) w decydującym dla współczesnej niemieczyzny okresie historycznym, a mianowicie w fazie przejścia od języka wczesno-nowo-wysoko-niemieckiego (*Frühneuhochdeutsch*) do jego postaci nowo-wysoko-niemieckiej (*Neuhochdeutsch*), czyli po przetłumaczeniu Biblii przez Marcina Lutera i jej masowym upowszechnieniu w ostatniej poprawionej wersji z 1545 roku (tzw. *Ausgabe letzter Hand*) do roku 1650.

Cele szczegółowe dotyczą wszystkich relewantnych cech formalnych pola Nachfeld także tych, które we współczesnych opisach gramatycznych budzą najwięcej kontrowersji. Analiza miała zatem dostarczyć odpowiedzi na pytania:

- jak obszerne są to struktury, tzn. z ilu słów są zbudowane i czy mamy tu w związku z tym do czynienia z działaniem drugiej zasady składniowej Behaghela,
- w jakich typach zdań pozycja ta występuje najczęściej,
- jakie funkcje składniowe są w nich realizowane,
- czy wypełnienia pola Nachfeld zawierają jedną funkcję składniową czy też kilka różnych,
- jakie mogą być przyczyny i funkcje użycia badanej struktury topologicznej.

Punktem wyjścia analizy jest więc zawsze forma, konkretna realizacja danej struktury składniowej, która – jak wykazuje Christina Gansel² – indukuje w tekście lub gatunku tekstów³ jej funkcje.

Materiał źródłowy analizy, którego charakterystykę zawierają rozdział 2 oraz 3.1, stanowią drukowane kazania pogrzebowe, które są jednym z najważniejszych gatunków protestanckiego piśmiennictwa umoralniającego (*Erbauungsschrifttum*). Aż do końca XVII wieku cieszyły się one wśród średnich i wyższych warstw społecznych olbrzymią popularnością i obejmowały swym zasięgiem większość niemieckiego obszaru językowego.

² Por. Christina Gansel, *Textsortenlinguistik*, Göttingen 2011, s. 40-41, 67-68.

³ Gatunek tekstu jest tu definiowany zgodnie z modelem zaprezentowanym przez Klaus Brinkera (por. Klaus Brinker, *Linguistische Textanalyse*. Berlin 2005, s. 144.).

Wprawdzie popularność tego gatunku od końca XVII wieku powoli spadała, to jednak przez około 150 lat oddziaływanie kazań pogrzebowych na świadomość językową ich odbiorców było – jak się przypuszcza – często większe niż jakiegokolwiek innego gatunku tekstów. Z drugiej zaś strony ich cechy językowe powinny dość dobrze odzwierciedlać tendencje w rozwoju języka w okresie, którego dotyczy analiza. Mimo spadku popularności tego gatunku tradycja wydawania kazań drukiem utrzymywała się jeszcze przez prawie całe następane stulecie, stąd analiza wykracza poza przyjętą periodyzację historii języka niemieckiego i sięga aż po początek wieku dziewiętnastego. Wyszedłem bowiem z założenia, że gatunek mimo ewolucji nie zmienił się przez 250 lat w sposób znaczący, co należy uznać za swego rodzaju ewenement i walor, który czyni go znakomitym materiałem do badań nad językiem w ujęciu diachronicznym. Trudno w skądinąd bogatym spektrum gatunków tekstów z tego okresu znaleźć taki, który ma porównywalnie długą i w zasadzie nieprzerwaną tradycję. Niezmienne pozostały bowiem wszystkie jego najważniejsze cechy: (i) przyczyna powstania kazań, (ii) ich tematyka, (iii) sposób ich prezentacji, (iv) użyte medium, (v) bardzo silne zorientowanie na konkretnego odbiorcę, jego potencjał językowy i intelektualny oraz jego oczekiwania. Również (vi) różnorodne funkcje tego gatunku natury religijno-dydaktycznej oraz społeczno-kulturowej (ceremoniał pogrzebowy) nie uległy w tym czasie w zasadzie poważniejszym zmianom. Wszystkie teksty mają silnie wyeksponowany walor dyrektywny i apelatywny.

Aby prześledzić rozwój interesującej nas struktury, materiał badawczy został dobrany losowo. Dziesięć kazań powstawało w pięćdziesięcioletnich odstępach, co (i) pozwala na uchwycenie ewentualnych zmian w subsystemie i (ii) odzwierciedla jednocześnie fazy rozwoju gatunku począwszy od jego początku (1546 – kazanie Johannesena Bugenhagena na śmierć Marcina Lutra) aż po fazę schyłkową (1801). Źródła zostały podzielone na siedem mikro-korpusów; pierwszy i ostatni są reprezentowane każdorazowo jednym tekstem, zaś wszystkie pozostałe zawierają po dwa kazania, po jednym na osobę zmarłą płci męskiej i żeńskiej⁴. Analizie poddano jedynie te części tekstów, które spełniają kryteria mowy niewierszowanej, a więc zawsze (i) zasadnicze kazanie i ewentualnie (ii) życiorys (*Personalia*) oraz (iii) mowę pożegnalną (*Abdankungsrede*).

Z materiału źródłowego wyizolowano 419 struktur klamrowych z obsadzonym polem Nachfeld, które spełniają kryteria formalne opisane w rozdziale 3.2. W oparciu o literaturę przedmiotu (gramatyki j. niemieckiego, opracowania szczegółowe) zreferowano w nim dotychczasowy stan badań nad tą pozycją topologiczną. Zawarta tu charakterystyka stanowi instrumentarium do szczegółowego opisu poszczególnych przykładów użycia Nachfeld w materiale źródłowym i w pewnym sensie również punkt odniesienia.

W rozdziale 4 zostały przedstawione wyniki analizy ilościowej w odniesieniu do wszystkich trzech typów klamry w aspekcie diachronicznym w każdym z analizowanych kazań. W ten sposób udało się prześledzić tendencje rozwojowe badanej struktury na przestrzeni 250 lat. Szczególnie ważne są wyniki dotyczące procentowego udziału struktur z obsadzonym polem Nachfeld w całkowitej ilości konstrukcji składniowych, w których ta pozycja mogła być zrealizowana.

W rozdziale 5 analizowane są zdania z klamrą, którą otwiera forma finitywna. Obsadzenie pola Nachfeld w tych strukturach składniowych jest zjawiskiem statystycznie rzadkim (4,5% ogółu zarejestrowanych realizacji), choć zdań, w których taka możliwość istnieje jest w materiale źródłowym dość dużo. Taki typ klamry dotyczy bowiem zdań rozkazujących z predykatem w trybie rozkazującym oraz pytających, które we wszystkich analizowanych kazaniach pełnią funkcję pytań retorycznych, co jest cechą charakterystyczną tekstów z tak silnym walorem dyrektywnym i apelatywnym. Wszystkie struktury zdaniowe są zdaniami pojedynczymi składającymi się z niewielu słów, toteż w żadnym z nich nie zachodzi potrzeba

⁴ Zagadnienia związane zwykle z tzw. lingwistyką płci (gender) nie są w monografii badane.

skrócenia klamry i obsadzenia pola Nachfeld w celu ułatwienia percepcji. Jest jednak wysoce prawdopodobne, że taka budowa zdań jest odwzorowaniem struktur ówczesnego języka mówionego, co czyni odpowiednie fragmenty tekstu jeszcze bardziej ekspresyjnymi. Silnie zaznacza się także wpływ Biblii w tłumaczeniu Lutra. Z niej bowiem niektórzy autorzy zaczerpnęli część zdań rozkazujących lub na niej się wzorowali, choć trudno jeszcze mówić w tym przypadku o biblijnej stylizacji. W zdaniach rozkazujących pole środkowe Mittelfeld pozostaje często nieobsadzone lub zawiera tylko jeden element. Na skutek tego wyeksponowana jest zarówno zawarta w nich czynność illokucyjna (nakaz, apel) jak również jedyny element znajdujący się w polu Nachfeld, które w mowie jest tu pozycją silnie akcentowaną. Tym należy tłumaczyć obecność obligatoryjnych części zdania poza klamrą, czego współczesne normy gramatyczne w subkodzie pisanim w zasadzie nie dopuszczają. W pytaniach retorycznych skrócenie klamry zdaniowej zdaje się służyć przede wszystkim uwypukleniu elementu stojącego w polu Nachfeld. Zdania takie są zwykle wypowiedziane z silnym zabarwieniem uczuciowym. Także w tym przypadku poza klamrą napotykamy nadzwyczaj często obligatoryjne części zdania. Obsadzenie pola Nachfeld jest więc tu zabiegiem stylistyczno-retorycznym, który ze względu na swą rzadkość przyciąga uwagę odbiorcy i wzmacnia ekspresję. Służy to realizacji dwóch podstawowych funkcji retorycznych: funkcji pouczającej (*docere*) i zniewalającej (*movere*). Możemy mówić także o perswazji językowej.

Obsadzenie pola Nachfeld w zdaniach z szykiem prostym, czyli z formą finitywną na drugim miejscu w strukturze linearnej, analizowane jest w rozdziale 6. Jest to druga pod względem częstotliwości występowania forma realizacja tego pola (175 przykładów). Odrębnie opisywane są zdania pojedyncze (rozdział 6.4), zdania złożone współrzędnie spójnikowe i bezspójnikowe (rozdział 6.5) oraz zdania główne jako składowe w strukturach subordynatywnych (rozdział 6.6). Podział ten uwarunkowany jest m. in. tym, że w każdym z tych typów zdań inaczej przebiega linia intonacyjna, co może warunkować długość klamry werbalnej i obsadzenie pola Nachfeld. Różnice ilościowe pomiędzy poszczególnymi typami nie są znaczące i przedstawiają się odpowiednio: 43 (zd. pojedyncze), 56 (zd. współrzędnie złożone), 76 (zd. główne w strukturach subordynatywnych). Tak duża ilość zdań pojedynczych i współrzędnie złożonych z polem Nachfeld (98 przykładów) nieco zaskakuje, ponieważ dekodowane są w sposób najbardziej naturalny, tzn. linearnie, co sprzyja każdej formie przetwarzania informacji i zapamiętywania. W zdaniach współrzędnie złożonych skrócenie klamry w zdecydowanej większości wykrytych przypadków wydaje się być spowodowane chęcią usprawnienia percepcji. Mimo stosunkowo niewielkiej objętości zdań składowych całkowita długość konstrukcji, mnogość informacji (także redundantnych) mogą utrudniać zapamiętanie całości przekazu i uchwycenie elementów rematycznych, które często znajdują się właśnie poza klamrą werbalną. Widać to szczególnie wtedy, gdy pole Nachfeld obsadzone jest w drugim co do kolejności zdaniu składowym – takie ustrukturyzowanie występuje w materiale źródłowym najczęściej. Gdy autorzy kazań łączą ze sobą dwa lub więcej zdań składowych ze skróconą klamrą (retoryczna kumulacja), cała koordynacja uzyskuje nadto rytmiczną strukturę, co jest już zabiegiem *par excellence* estetycznym zgodnym z retorycznym *delectare*. Trudno jednakowoż ocenić, który z motywów obsadzenia pola Nachfeld odgrywa decydującą rolę. Plurikauzalność tej operacji odnosi się w jeszcze większym stopniu do zdań pojedynczych. Nawet wtedy, gdy skrócenie klamry werbalnej ma ułatwić zrozumienie treści, mamy jednocześnie do czynienia ze strukturami, które są w pewien sposób nacechowane. Jak wspomniano powyżej, może chodzić o oddziaływanie w sferze pragmatyczno-funkcjonalnej (wyeksponowanie relewantnych, często rematycznych elementów zdania). W połączeniu z odpowiednio dobranym słownictwem realizowane są np. funeralnoretoryczne funkcje kazań pogrzebowych, ponieważ w ten sposób łatwiej wpływać na sferę uczuć i emocji odbiorców. W wielu przypadkach chodzi o nadanie całym

fragmentom tekstu cech stylu średniego (*genus medium*) lub nawet wysokiego (*genus grande*). Wtedy wykorzystywany jest cały repertuar figur retorycznych. Każdorazowo obsadzenie pola Nachfeld służy podtrzymaniu zainteresowania słuchacza lub czytelnika poprzez zróżnicowanie użytych form składniowych (*variatio*). Stosowanie wymienionych powyżej środków wymyka się jednak wszelkim próbom systematyzacji. Obsadzenie pola Nachfeld w zdaniach z szykiem prostym w konstrukcjach subordynatywnych służy nie tylko wyeksponowaniu konkretnego elementu lecz także podtrzymaniu spójności tekstu (rozdział 6.6.2 i 6.6.3). Element poza klamrą werbalną jest często atrybuowany przy pomocy zdania względnego. Unika się w ten sposób wtrąceń, które ze względu na swą objętość wydłużają klamrę zdania głównego i mogą utrudniać przede wszystkim percepcję audialną. Konstrukcja ta jest jednak stosowana także wtedy, gdy żadna z tych okoliczności nie zachodzi. Mamy więc najpewniej do czynienia z pewnym utrwalonym wzorcem strukturalnym, który stał się rozpoznawalnym elementem stylistycznym tego gatunku tekstów – opisywany jest szczegółowo w rozdziale 7.7.3.1.1, gdzie mowa jest o skróceniu klamry w zdaniach z szykiem końcowym. Ten sam mechanizm (funkcja nawiązania) dotyczy także zdań okolicznikowych, które w przeciwieństwie do zdań względnych bardzo rzadko występują w materiale źródłowym jako wtrącenia (por. także rozdział 7.7.3.1.2).

Omówione powyżej funkcje znajdują zastosowanie w zdaniach z szykiem końcowym (rozdział 7), które stanowią najliczniejszą w korpusie (225 realizacji), najbardziej zróżnicowaną pod względem formalnym i najbardziej interesującą grupę przykładów obsadzenia pola Nachfeld. To struktury hipotaktyczne są najbardziej charakterystyczną cechą składni kazań pogrzebowych i kwintesencją ich stylu. To właśnie w zdaniach z szykiem końcowym występują najciekawsze realizacji pola Nachfeld z kumulacjami zarówno tych samych jak i różnych części zdania (rozdział 7.7.4), które współczesne opisy gramatyczne klasyfikują jako niedopuszczalne lub jako bardzo silnie nacechowane. Dzięki obszernemu materiałowi badawczemu można było dokładniej opisać cechy formalne tych typów zdań z szykiem końcowym i ich kombinacji, w których skrócenie klamry występuje szczególnie często i wspomaga percepcję (rozdział 7.3, 7.4 i 7.6). Udało się również zidentyfikować funkcje, które są realizowane w polu Nachfeld zasadniczo we wszystkich typach klamry zdaniowej (rozdział 7.7.3). Doksologie (rozdział 7.5) i różne leksykalne określenia boskiego absolutu (rozdział 7.7.3.2.1) wystawione poza klamrę służą jako uniwersalne indykatory stylu funkcjonalnego tekstów religijnych i sakralnych. Ich pozycja poza klamrą, a co za tym idzie stylistyczne nacechowanie wydają się być bardzo silnie zakorzenionym wzorcem konstrukcyjnym. Realizacje pola Nachfeld odnoszące się – *explicite* czy *implicite* – do różnych aspektów tzw. *ars moriendi* są przypisane tylko do tego gatunku tekstów (rozdział 7.7.3.2.3) i w odróżnieniu od doksologii są znacznie silniej eksponowane. Także mniej lub bardziej precyzyjne informacje o cytowanych źródłach znajdują się bardzo często poza klamrą, choć nie zawsze służy to ich wyeksponowaniu. Plurikauzalność obsadzenia pola Nachfeld w aspekcie funkcjonalnym można uznać za jedną z najbardziej charakterystycznych cech konstrukcji hipotaktycznych.

Analiza prowadzi do następujących wniosków:

1. Obsadzenie pola Nachfeld nie jest jedynie reliktem wcześniejszych faz rozwoju języka niemieckiego, w których dopiero kształtowały się znane nam dziś dość restrykcyjne normy składniowe i tak charakterystyczna dla niemieczyzny tendencja do budowania struktur klamrowych.
2. W całym okresie podlegającym analizie klamra zdaniowa była już ogólnie utrwaloną i dominującą strukturą składniową, zaś jej skrócenie jednym z wariantów konstrukcyjnych.
3. Żaden z zarejestrowanych przypadków nie daje się sklasyfikować jako błąd, choć poprawność wielu z nich z punktu widzenia współczesnych norm gramatycznych może być kwestionowana. Odnosi się to szczególnie do bardzo licznych zdań (i) z obligatoryjnymi

funkcjami składniowymi poza klamrą (np. podmiot, dopełnienia) jak również (ii) do zdań z nieobsadzonym polem środkowym (Mittelfeld).

4. Różnice ilościowe w realizacji tego pola tylko częściowo pokrywają się z ogólną periodyzacją rozwoju języka niemieckiego. Biorąc pod uwagę całkowitą liczbę realizacji można mówić o utrzymującym się lekkim trendzie spadkowym. Znaczącą redukcję liczby zdań z obsadzonym polem Nachfeld obserwujemy jednak dopiero od początku XVIII wieku.

5. Konstrukcja była wykorzystywana przez autorów wszystkich kazań ze zmienną intensywnością, choć nigdy nie było to zjawisko o charakterze masowym. Różnice w ujęciu synchronicznym są niewielkie. Wyjątek pod każdym względem stanowi najmłodszy tekst z 1801 roku, w którym struktura ta prawie w ogóle nie występuje.

6. Zmiany ilościowe w ujęciu diachronicznym przebiegają – jak wykazano powyżej – inaczej w każdym z trzech analizowanych typów klamry zdaniowej. Zdania z szykiem początkowym nie sprzyjają obsadzeniu pola Nachfeld i struktura ta występuje w materiale zasadniczo tylko do połowy XVII wieku. Później są to tylko pojedyncze cytaty z Biblii. W zdaniach z szykiem prostym popularność tego pola, a co za tym idzie także liczba realizacji, utrzymywały się na porównywalnym poziomie do końca XVII wieku. Szyk końcowy jest tą strukturą składniową, która praktycznie w całym okresie analizy sprzyja obsadzeniu pola Nachfeld.

7. Hipotaksa jest bez wątpienia dominującą formą łączliwości zdań w całym materiale źródłowym, co należy uznać za wyraz literackości kazań pogrzebowych. Obsadzenie pola Nachfeld nie jest więc zwykłym naśladownictwem wzorców języka mówionego, choć użycie tej struktury na pewno ułatwia percepcję audialną każdego z tekstów.

8. Jak wspomniano powyżej, aspekt funkcjonalny skrócenia klamry werbalnej i zdaniowej oraz obsadzenia pola Nachfeld wymyka się wszelkim próbom systematyzacji. W każdym z zarejestrowanych przypadków można mówić o wielu motywach zastosowania takiej konstrukcji, które w różnym stopniu wzajemnie się warunkują i mogą być rozpatrywane na poziomie zdań jak i tekstu.

9. W każdym przypadku silne są uwarunkowania natury komunikacyjno-pragmatycznej i retorycznej.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych.

Moje zainteresowania dotyczą od kilku lat przede wszystkim przedstawionych w monografii wybranych zagadnień topologii zdania niemieckiego w ujęciu diachronicznym. Jednakowoż problematyka ta jest z natury rzeczy zawsze osadzona w znacznie szerszym kontekście badań językoznawczych i filologicznych, które są ze sobą zwykle bardzo silnie powiązane. Dlatego sporo uwagi poświęciłem niemieckiemu piśmiennictwu umoralniającemu i jego najważniejszym gatunkom, starając się pokazać ich przydatność do badań nad historią języka niemieckiego⁵ (np.: *Die protestantische Erbauungsliteratur als Grundlage diachroner Erforschung des Deutschen* /2011/) Kazania pogrzebowe jako gatunek pod wieloma względami wyjątkowy zajęły tu poczesne miejsce. Analizowałem ich cechy stylistyczno-retoryczne (np.: *Rhetorisch-stilistische Merkmale der Textsorte Leichenpredigt und ihre sprachliche Realisierung im Kontext der sprachdiachronen Deutschstudien* /2012/) oraz wybrane struktury składniowe, np. zdania przyczynowo-skutkowe (np.: *Struktur und Textgestaltungsfunktion der Kausalsätze in den protestantischen Leichenpredigten* /2013/) i zdania względne (np.: *Relativsätze in der Extraposition – einige sprachdiachrone Bemerkungen zur satzförmigen Nachfeldbesetzung* /w druku/).

⁵ W nawiasach podane są tytuły publikacji poświęconych wymienianym aspektom moich zainteresowań naukowo-badawczych wraz z datą ukazania się tekstu drukiem. Pełne dane bibliograficzne znajdują się w „Wykazie opublikowanych prac naukowych”, który jest załącznikiem do niniejszego autoreferatu.

Istotnym aspektem mojej aktywności badawczej od momentu uzyskania stopnia doktora nauk humanistycznych pozostaje glottodydaktyka, szczególnie zaś możliwość jej integracji z językoznawstwem oraz wykorzystanie wyników badań lingwistycznych w nauczaniu języka niemieckiego jako obcego na różnych poziomach polskiego systemu edukacyjnego oraz w kształceniu nauczycieli. Mam tu na myśli przede wszystkim badania kontrastywne polsko-niemieckie w sferze gramatyki opisowej z uwzględnieniem zjawiska interferencji interlingwalnej i lingwistyki błędu językowego (np.: *Interlinguale Interferenz als Fehlerquelle in erweiterten attributiven Konstruktionen bei polnischen Deutschlernern* (1), (2) /2006/; *Zu den Einsatzmöglichkeiten der „Deutsch-polnischen kontrastiven Grammatik“ im DaF-Unterricht am Beispiel der Wortstellungsregeln* /2011/). Wymienione zagadnienia uwzględniałem z powodzeniem w pracy dydaktycznej ze studentami filologii germańskiej na poziomie uniwersyteckim i w kolegiach nauczycielskich. Skuteczność ich wykorzystania mogłem prześledzić hospitując lekcje prowadzone przez moich studentów, którzy w ramach studiów filologicznych wybrali specjalizację nauczycielską. Także kilka prac magisterskich napisanych pod moją opieką było poświęconych tej właśnie problematyce. Integracja glottodydaktyki i językoznawstwa nie ograniczała się w mojej działalności jedynie do zagadnień gramatyki w ujęciu kontrastywnym. Interesowały mnie również te zagadnienia z zakresu topologii współczesnej niemczyzny (np.: *Morphosyntaktische Faktoren der Mittelfeldabfolge von Nominalphrasen als fremdsprachendidaktisches Problem* /2009/; *Pragmatische und semantische Bedingungen der Satzgliedstellung im Mittelfeld als fremdsprachendidaktisches Problem* /2010/) oraz lingwistyki tekstu i stylistyki funkcjonalnej (np.: *Zum sprachlichen Potenzial der Textsorten im DaF-Unterricht. Eine Lehrwerkanalyse* /2013/), które w polskich programach nauczania i w podręcznikach są moim zdaniem albo pomijane, albo uwzględniane w sposób nieadekwatny do ich znaczenia w komunikacji. Wyniki wymienionych powyżej badań przedstawiłem w publikacjach oraz w formie referatów konferencyjnych.

Warszawa, 30.08.2016

Jeremi Graczyk

* w przypadku, gdy osiągnięciem tym jest praca/prace wspólne, należy przedstawić oświadczenia wszystkich jej współautorów, określające indywidualny wkład każdego z nich w jej powstanie